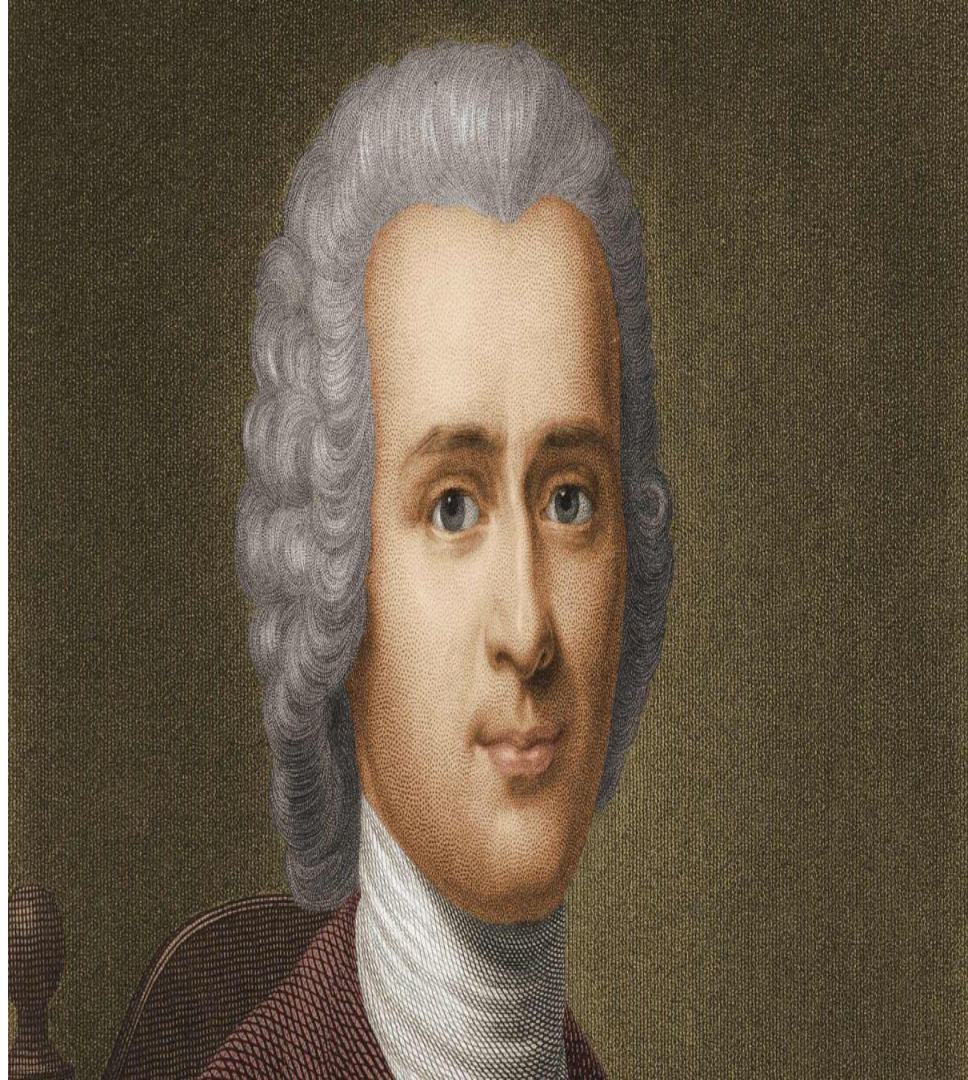

Μάθημα 7ο: Γενική βούληση (Ρουσσώ)

Διδάσκων:
Βαγγέλης Παπαδημητρόπουλος

Σκοπός του μαθήματος

Η κατανόηση της έννοιας της γενικής βούλησης στον Ρουσσώ

Έργα του Ρουσσώ (1712-1778)

- Λόγος περί επιστημών και τεχνών, 1750
- Διατριβή για την προέλευση και τις βάσεις της ανισότητας μεταξύ των ανθρώπων, 1754
- Λόγος περί πολιτικής οικονομίας, 1755
- Αιμίλιος, ή Περί Αγωγής, 1762
- Περί του κοινωνικού συμβολαίου ή αρχές του πολιτικού δικαίου, 1762

Ιστορικό και θεωρητικό πλαίσιο

Διαφωτισμός, αστική κοινωνία.

Κλονίζεται η πεποίθηση περί **έμφυτης ανθρώπινης κοινωνικότητας** που προκύπτει από την **ορθολογική ουσία της φύσης**.

Μέσα στο εν λόγω **μεταφυσικό πλαίσιο** είχαν αναπτυχθεί σχεδόν όλα τα ηθικά συστήματα μέχρι τότε, από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη έως τους στωικούς, του στοχαστές του φυσικού δικαίου, τον Γκρότιους, τον Λοκ, αλλά και τους διαφωτιστές του 18ου αιώνα, όπως ο Βολταίρος και ο Ντιντερό.

Βασικές προκείμενες της σκέψης του Ρουσσώ

Εκπρόσωπος και εκφραστής της αριστερής πτέρυγας του Γαλλικού Διαφωτισμού.

Ο θεωρητικός της Γαλλικής Επανάστασης.

Καταπιάνεται με το πρόβλημα της πολιτικής νομιμότητας.

Κοινωνική ψυχολογία, θεωρία πολιτισμού και πολιτικό δίκαιο.

Ριζοσπαστική κριτική στην αστική κοινωνία: οι άνθρωποι στο υπάρχον πολιτικό και οικονομικό σύστημα είναι διεφθαρμένοι, αλλοτριωμένοι και ανελεύθεροι.

Το **υποθετικό** κοινωνικό συμβόλαιο (Χομπς, Λοκ) που σηματοδοτεί το πέρασμα από τη φυσική κατάσταση στην πολιτική κοινωνία είναι **μια συνωμοσία των πλουσίων έναντι των φτωχών** που βυθίζει περαιτέρω τους ανθρώπους στην ανισότητα, στον αμοραλισμό και στη διαφθορά.

Ένα **γνήσιο** κοινωνικό συμβόλαιο πρέπει να εγκαθιδρύσει **την πολιτική ελευθερία** μέσω της θεσμοθέτησης **της γενικής βούλησης** που θα βασίζεται **στην ισότιμη συμμετοχή στη διαμόρφωση του νόμου** και θα στοχεύει στην έκφραση **της λαϊκής κυριαρχίας**.

Ο φυσικός άνθρωπος

Δεν είναι δυνατό να ξέρει κανείς με βεβαιότητα τη φύση της φυσικής κατάστασης.

Ο Ρουσσώ διαφωνεί τόσο με τον Λοκ όσο και τον Χομπς ως προς την αντίληψη που έχουν για τον φυσικό άνθρωπο. Ο Λοκ προβάλλει στον φυσικό άνθρωπο την ικανότητα του πολιτισμένου ανθρώπου να σκέπτεται ορθολογικά. Ο Χομπς προβάλλει στον φυσικό άνθρωπο τα πάθη του πολιτισμένου ανθρώπου. Και οι δυο προβάλλουν τα χαρακτηριστικά της αστικής κοινωνίας στη φυσική κατάσταση.

Για τον Ρουσσώ, στη φυσική κατάσταση οι άνθρωποι είναι απόλυτα ελεύθεροι και ίσοι, είναι εκ φύσεως απομονωμένοι και απόλυτα μη ηθικά και μη κοινωνικά όντα τα οποία εκπολιτίζονται μέσω της γλώσσας.

Οι άνθρωποι στη φυσική κατάσταση δεν βρίσκονται σε κατάσταση πολέμου (Χομπς), αλλά σε μια κατάσταση ειρήνης και αρμονίας (Λοκ). Οι άνθρωποι διακατέχονται από το ένστικτο της αυτοσυντήρησης και δείχνουν οίκτο στους άλλους ανθρώπους. Οι άνθρωποι είναι εκ φύσεως καλοί με την έννοια ότι έχουν μια φυσική συμπάθεια προς τους συνανθρώπους τους.

Η γενεαλογία της ανισότητας

Διερεύνηση των απαρχών του πολιτισμού > Διαφωτισμός

Οικογένεια > ιδιοκτησία > γεωργία > μεταλλουργία > καταμερισμός εργασίας > κοινωνική ανισότητα.

Ο πολιτισμός ξεκινά με την κοινωνική ανισότητα που προκύπτει με την ατομική ιδιοκτησία.

“Ο σίδηρος και τα σιτηρά ήταν οι πρώτοι παράγοντες που εκπολίτισαν τους ανθρώπους και κατέστρεψαν την ανθρωπιά.”

Από τη φυσική ζωή στην κοινωνική διαφθορά του πολιτισμού.

Η σταδιακή αποσύνδεση από τη φύση και η δημιουργία του πολιτισμού θα μετατρέψει τον άνθρωπο στον επιθετικό και φιλοκτήμονα υπολογιστή του Χομπς.

Η κατάσταση του πολέμου είναι το αποτέλεσμα της συνθετότητας των κοινωνικών σχέσεων που προέρχεται από την πρόοδο του πολιτισμού (Λοκ).

Το υποτιθέμενο κοινωνικό συμβόλαιο (Χομπς, Λοκ)

Το **υποτιθέμενο** κοινωνικό συμβόλαιο που δημιουργεί την πολιτική κοινωνία για να τερματιστεί ο πόλεμος όχι μόνο δεν ανταποκρίνεται στην πολιτική νομιμότητα, αλλά επιτείνει την κοινωνική κρίση, επειδή η σύναψή του βασίζεται στην **εξαπάτηση των φτωχών από τους πλουσίους**.

Πρόθεση των πλουσίων στη σύναψη του κοινωνικού συμβολαίου είναι η θεσμοθέτηση και νομιμοποίηση της ανισότητας που εξασφαλίζει τα κοινωνικά τους προνόμια. Οι πλούσιοι εξαπατούν με τις εξαγγελίες της ειρήνης και της προστασίας τους φτωχούς. Έτσι, συντελείται η μετάβαση από τη φυσική στην κοινωνική και πολιτική ανισότητα.

Το κοινωνικό συμβόλαιο ως συνωμοσία των πλουσίων έναντι των φτωχών.

Χομπς

- Ο φυσικός άνθρωπος είναι ατομικιστής, εγωιστής και συμφεροντολόγος
- Η φυσική κατάσταση καταλήγει στον πόλεμο όλων εναντίον όλων
- Το κοινωνικό συμβόλαιο δημιουργήθηκε για να τερματίσει τον πόλεμο
- Στο κοινωνικό συμβόλαιο ο λαός απεμπολεί όλα του τα δικαιώματα
- Κυριαρχία και κυβέρνηση ανήκουν στον ηγεμόνα
- Σκοπός της κυβέρνησης του ηγεμόνα είναι η νομιμότητα

Λοκ

- Ο φυσικός άνθρωπος διακατέχεται από ηθικές αρετές
- Η φυσική κατάσταση είναι ειρηνική
- Ο πόλεμος είναι αποτέλεσμα της συνθετότητας των κοινωνικών σχέσεων
- Το κοινωνικό συμβόλαιο δημιουργήθηκε για την προστασία της ατομικής ιδιοκτησίας
- Στο κοινωνικό συμβόλαιο ο λαός δεν απεμπολεί όλα του τα δικαιώματα στον μονάρχη
- Η κυριαρχία διακρίνεται από την κυβέρνηση > αντιπροσωπευτική κοινοβουλευτική δημοκρατία
- Σκοπός της κυβέρνησης είναι η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων, της αγοράς και της ατομικής ιδιοκτησίας

Ρουσσώ

- Ο φυσικός άνθρωπος διακατέχεται από το ένστικτο της αυτοσυντήρησης και από οίκτο για τον συνάνθρωπο
- Η φυσική κατάσταση είναι γαλήνια και ειρηνική
- Ο πόλεμος παίρνει τη μορφή της διαμάχης πλούσιων και φτωχών
- Το κοινωνικό συμβόλαιο είναι μια συνωμοσία των πλουσίων έναντι των φτωχών
- Το γνήσιο κοινωνικό συμβόλαιο αποτελεί δημιουργία της συλλογικής βούλησης που εκφράζει τη λαϊκή κυριαρχία
- Η κυριαρχία ταυτίζεται με την κυβέρνηση κατά το πρότυπο της ρεπουμπλικανικής δημοκρατικής συμμετοχής του πολίτη στα κοινά
- Σκοπός της γενικής βούλησης είναι το κοινό συμφέρον

Το γνήσιο κοινωνικό συμβόλαιο

Το κοινωνικό συμβόλαιο είναι:

“η ανεύρεση μιας μορφής συνύπαρξης που να περιφρουρεί και να προστατεύει με όλη την κοινή του ισχύ το πρόσωπο και τα αγαθά του κάθε εταίρου και δια μέσου της οποίας ο καθένας, συνενωνόμενος μ’ όλους τους άλλους, δεν υπακούει ωστόσο παρά μόνο στον ίδιο του τον εαυτό και παραμένει εξ ίσου ελεύθερος όσο και προηγουμένως.”

Μόνο μια **ομόφωνη σύμβαση** μπορεί να αποτελέσει εγγύηση για την ύπαρξη του κράτους ως συνένωση μεμονωμένων ατόμων.

Η αντίληψη του Ρουσσώ για το κοινωνικό συμβόλαιο μεταστοιχειώνει την κλασική φιλελεύθερη προβληματική του Λοκ στην κατοχύρωση της ελευθερίας μέσω της ίδιας της πράξης της κοινωνικής συνένωσης.

Σκοπός του κοινωνικού συμβολαίου είναι η διατήρηση της **πλήρους ελευθερίας και αυτονομίας του ατόμου** μέσα στη συλλογικότητα.

Κοινωνικό συμβόλαιο: κυριαρχία και ελευθερία

Το πρόβλημα που έρχεται να λύσει το κοινωνικό συμβόλαιο είναι **το πρόβλημα της πολιτικής νομιμότητας** που είναι πρόβλημα κυριαρχίας και ελευθερίας (Αριστοτέλης).

Η πράξη του συμβολαίου συνεπάγεται “την ολοκληρωτική προσχώρηση του κάθε συμβαλλόμενου και τη μεταβίβαση όλων των δικαιωμάτων του στην κοινότητα ως ολότητα.”

Δεν πρόκειται για μια μεταβίβαση των δικαιωμάτων του πλήθους σε ένα άτομο (Χομπς) ή κυβέρνηση (Λοκ).

Δεν υπάρχουν δυο μέρη στη σύναψη του συμβολαίου αλλά ένα και μόνο μέρος: το υποκείμενο της λαϊκής κυριαρχίας ως τα επιμέρους άτομα που είναι φορείς δικαιωμάτων και η κοινότητα ως ολότητα που είναι ο φορέας της κυριαρχίας.

Από τη φυσική ελευθερία στην ηθική και πολιτική ελευθερία.

“Ο άνθρωπος γεννήθηκε ελεύθερος και παντού βρίσκεται αλυσοδεμένος.”

Ρουσσώ, Κοινωνικό Συμβόλαιο

Κεντρική προβληματική στη σκέψη του Ρουσσώ είναι η έννοια της ελευθερίας. Σύμφωνα με τον Ρουσσώ οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι αλλά στη συνέχεια στερούνται ή χάνουν την ελευθερία τους. Αιτία της απώλειας της ελευθερίας είναι η κοινωνική ανισότητα, η οποία είναι το αποτέλεσμα της εμφάνισης της ατομικής ιδιοκτησίας.

“Ο πρώτος που περιέφραξε ένα κομμάτι γης είπε μέσα του: ‘αυτό είναι δικό μου’, και βρέθηκαν άνθρωποι αρκερά απλοϊκοί για να το πιστέψουν. Αυτός στάθηκε ο πρώτος θεμελιωτής της αστικής κοινωνίας.”

Ρουσσώ, Κοινωνικό Συμβόλαιο

Τα εμπόδια της φυσικής κατάστασης δεν είναι ούτε ο πόλεμος όλων εναντίον όλων (Χομπς) ούτε η αβεβαιότητα για την διατήρηση της ιδιοκτησίας (Λοκ) αλλά τυχαία φυσικά συμβάντα σε συνάρτηση με τον γενικό ανταγωνισμό, την κατάσταση πολέμου και τις συνέπειές τους που είναι η απειλή που ο καθένας νιώθει για τη ζωή του, την ελευθερία και τα αγαθά του.

Η υπέρβαση της φυσικής κατάστασης και των αδιεξόδων στα οποία έχει οδηγηθεί ο σύγχρονος πολιτισμός μπορεί να γίνει με τη σύναψη ενός συμβολαίου με το οποίο τίθενται οι όροι για μια κοινωνία που πραγματώνονται τόσο η ελευθερία όσο και η ισότητα.

Φυσική ελευθερία = το απεριόριστο δικαίωμα σε όλα τα πράγματα της φύσης
> αναπόφευκτη σύγκρουση για τον έλεγχο των περιορισμένων φυσικών πόρων.

“Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ως κεκτημένο της πολιτικής κατάστασης την ηθική ελευθερία που μόνο αυτή καθιστά τον άνθρωπο πραγματικά κύριο του εαυτού του· διότι οι παρορμήσεις του γυμνού ενστίκτου είναι σκλαβιά, ενώ η υποταγή στο νόμο που υπαγορεύουμε στον εαυτό μας είναι ελευθερία.”

Ρουσσώ, Κοινωνικό Συμβόλαιο

Ηθική ελευθερία = η μερική αυτονομία ως προς τις φυσικές μας προδιαθέσεις, η δυνατότητα να πούμε “όχι” στις φυσικές επιθυμίες, η πηγή της ηθικής > η υπακοή στο νόμο που έχω ορίσει ο ίδιος (Καντ)

Πολιτική ελευθερία = η ένταξη της ατομικής ηθικής ελευθερίας στη συλλογική ελευθερία διαμόρφωσης του νόμου που διέπει την κοινωνία.

Το κοινωνικό συμβόλαιο αποτελεί την ανταλλαγή της φυσικής ελευθερίας με την πολιτική ελευθερία της λαϊκής κυριαρχίας, η οποία εκφράζεται μέσω της γενικής βούλησης.

Κάθε επιμέρους νόμος αποτελεί μια επιμέρους εκδήλωση της γενικής βούλησης ως προς ένα ζήτημα κοινού συμφέροντος.

Εφόσον παραδεχόμαστε αυτές τις διευκρινίσεις δεν αληθεύει ότι οι ιδιώτες απαρνούνται στ' αλήθεια κάτι λόγω του κοινωνικού συμβολαίου. Πράγματι, χάρη στο συμβόλαιο η κατάστασή τους είναι πράγματι προτιμότερη από εκείνη στην οποία βρίσκονταν προηγουμένως· αντί μάλιστα να προβούν σε κάποια εκχώρηση, αντάλλαξαν επ' ωφελεία τους έναν αβέβαιο και ανασφαλή τρόπο ζωής με έναν άλλο καλύτερο και ασφαλέστερο· επίσης, τη φυσική τους ανεξαρτησία με την ελευθερία· την αυθαιρεσία να βλάπτουν τον άλλο με την ασφάλειά τους, και τη φυσική τους ισχύ, που άλλοι μπορούσαν να καταβάλλουν, με ένα δικαίωμα που η κοινωνική ένωση καθιστά ακαταμάχητο.

Ρουσσώ, Κοινωνικό Συμβόλαιο

Γενική βούληση = κυρίαρχη εξουσία = νόμος

Η έννοια της γενικής βούλησης είναι συνώνυμη με την κυρίαρχη εξουσία.

“Η κυριαρχία δεν είναι τίποτε άλλο παρά η υλοποίηση της γενικής βούλησης.”

Ρουσσώ, Κοινωνικό Συμβόλαιο

Η γενική βούληση είναι η έκφραση του συνόλου της κοινότητας. Λαός = γενική βούληση = κυρίαρχη εξουσία.

Ο νόμος μέσω του οποίου πραγματώνεται η ηθική ελευθερία δεν είναι προϊόν της ατομικής θέλησης αλλά της γενικής βούλησης.

“Υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στη βούληση όλων και τη γενική βούληση· η τελευταία δεν αποσκοπεί, παρά μόνο στο κοινό συμφέρον, ενώ η πρώτη ενδιαφέρεται για τα ατομικά συμφέροντα και δεν είναι, παρά ένα άθροισμα των επιμέρους βουλήσεων: αλλά παραμερίστε από τις ίδιες αυτές βουλήσεις τα συν και τα πλην, που το ένα αναιρεί το άλλο, και το συνολικό υπόλοιπο των διαφορών θα είναι η γενική βούληση.”

Ρουσσώ, Κοινωνικό Συμβόλαιο

Η γενική βούληση = κοινή συνισταμένη των επιμέρους βουλήσεων που αποβλέπει πάντα στο κοινό συμφέρον (Αριστοτέλης).

Προϋποθέσεις για την ορθή έκφραση της γενικής βούλησης

1. Ο λαός θα πρέπει να έχει επαρκή πληροφόρηση.
2. Επιμέρους ταξικά ή ομαδικά συμφέροντα πρέπει να παραμερίζονται.

“Όταν ο κοινωνικός δεσμός αρχίζει να χαλαρώνει και το κράτος εξασθενεί, όταν τα επιμέρους συμφέροντα αρχίζουν να κάνουν αισθητή την παρουσία τους και οι μικρότερες ομάδες να ασκούν επίδραση πάνω στην ευρύτερη κοινωνία, τότε το κοινό συμφέρον μεταβάλλεται και βρίσκει αντιπάλους: η γνώμη δεν είναι πλέον ομόφωνη· η γενική βούληση παύει να είναι βούληση όλων· εμφανίζονται αντίθετες απόψεις και διαμάχες”.

Ρουσσώ, Κοινωνικό Συμβόλαιο

Ισότητα

Όσον αφορά την ισότητα, με τη λέξη αυτή δεν εννοούμε ότι οι βαθμοί δύναμης και πλούτου πρέπει να ταυτίζονται απολύτως, αλλά ότι η δύναμη πρέπει να απέχει της βίας και να ασκείται μόνο βάσει της τάξης και των νόμων, και ότι, ως προς τον πλούτο, κανένας πολίτης δεν πρέπει να είναι τόσο πλούσιος ώστε να μπορεί να εξαγοράζει κάποιον άλλο, και κανένας τόσο φτωχός ώστε να αναγκάζεται να πουλήσει τον εαυτό του.

Ρουσσώ, Κοινωνικό Συμβόλαιο

Γενική βούληση και αντιπροσώπευση

Η κυριαρχία για τον ίδιο λόγο που την καθιστά αναπαλλοτρίωτη δεν μπορεί να αντιπροσωπευτεί. Ουσιαστικά ενυπάρχει στη γενική βούληση και η βούληση δεν επιδέχεται αντιπροσώπευση. Είτε είναι η ίδια είτε είναι μια άλλη· ενδιαμέση δυνατότητα δεν υπάρχει. Οι εκπρόσωποι του λαού, οι βουλευτές, συνεπώς δεν είναι και δεν μπορεί να είναι αντιπρόσωποί του· είναι απλώς εντολοδόχοι του και δεν μπορούν να πάρουν οριστικές αποφάσεις. Κάθε νόμος που ο λαός δεν τον κύρωσε αυτοπροσώπως είναι άκυρος και δεν έχει καμία ισχύ. Στην πραγματικότητα δεν είναι καν νόμος. Ο αγγλικός λαός πιστεύει πως είναι ελεύθερος· κάνει όμως μεγάλο λάθος. Δεν είναι ελεύθερος, παρά μόνο κατά τη διάρκεια της εκλογής των μελών του κοινοβουλίου.

Ρουσσώ, Κοινωνικό Συμβόλαιο

Κυβέρνηση και Πολιτεύματα

Το κράτος πρέπει να είναι σχετικά μικρό και η υποκείμενη κοινωνική τάξη εξισωτική. Καθήκον της κυβέρνησης είναι να περιορίζει τις ακραίες ανισότητες. Ο Ρουσσώ προτιμά τα μεσαία εισοδήματα (Αριστοτέλης).

Όσο πιο μεγάλος είναι ο αριθμός των αξιωματούχων της κυβέρνησης, τόσο πιο αδύνατη η βούληση ή όσο πιο μικρός ο αριθμός τους, τόσο πιο ισχυρή είναι η βούλησή της.

“Η δημοκρατική κυβέρνηση ταιριάζει στα μικρού μεγέθους κράτη, η αριστοκρατική στα μεσαίου μεγέθους και η μοναρχική στα μεγάλου μεγέθους κράτη.”

“Δεν υπήρξε ούτε θα υπάρξει ποτέ πραγματική δημοκρατία”.

Ρουσσώ, Κοινωνικό Συμβόλαιο

Ο Ρουσσώ θεωρεί ότι η άμεση συμμετοχική δημοκρατία, χωρίς ξεχωριστό φορέα εκτελεστικής εξουσίας, είναι κάτι το απραγματοποίητο.

Κυριαρχία και κυβέρνηση (εκτελεστική εξουσία)

Η κυριαρχία εκφράζεται με τη νομοθετική εξουσία, η οποία ανήκει στην κοινότητα και στον λαό ως ολότητα. Η νομοθετική εξουσία είναι η έκφραση της γενικής βούλησης της κοινότητας.

Η εκτελεστική εξουσία της κυβέρνησης υπάγεται αποκλειστικά στη νομοθετική εξουσία της γενικής βούλησης που εκφράζει τη λαϊκή κυριαρχία. Η κυβέρνηση και η διοίκηση δεν έχει αυτονομία.

Ο Ρουσσώ καταργεί την αρχή της διάκρισης των εξουσιών (Λοκ, Μοντεσκιέ).

Απολογισμός

Ο Ρουσσώ είναι συνεχιστής της ρεπουμπλικανικής παράδοσης που εκκινεί με τον Αριστοτέλη:

1. **Πολιτική ελευθερία** ως ισότιμη συμμετοχή στην εξουσία και στον νόμο.
2. Λαϊκή κυριαρχία > **Γενική βούληση** > Πολιτικό δίκαιο.
3. Πολιτικό δίκαιο > **Γενικό συμφέρον**.

Ορισμένοι τον κατηγόρησαν ως εισηγητή του ολοκληρωτισμού.

Άλλοι τον θεώρησαν ως θεμελιωτή της δυτικοευρωπαϊκής δημοκρατικής παράδοσης.

Άλλοι είδαν στο έργο του τη σοσιαλιστική προβληματική για την ελευθερία, την ισότητα και τη λαϊκή κυριαρχία.

ΣΥΝΟΨΗ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ

- Έργα του Ρουσσώ
- Ιστορικό και θεωρητικό πλαίσιο
- Βασικές προκείμενες της σκέψης του
- Ο φυσικός άνθρωπος
- Η γενεαλογία της ανισότητας
- Το υποτιθέμενο κοινωνικό συμβόλαιο (Χομπς, Λοκ)
- Το γνήσιο κοινωνικό συμβόλαιο
- Κοινωνικό συμβόλαιο: κυριαρχία και ελευθερία
- Από τη φυσική ελευθερία στην ηθική και πολιτική ελευθερία.
- Γενική βούληση, κυρίαρχη εξουσία και νόμος
- Ισότητα
- Κυβέρνηση και πολιτεύματα
- Κυριαρχία και κυβέρνηση
- Ατομικός φιλελευθερισμός και Ρουσσώ
- Χομπς, Λοκ, Ρουσσώ
- Απολογισμός